

*O tempora,
o mores!*

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

CRTA:

O tempora, o mores!

**Studija slučaja izgradnje
fabrike guma u Zrenjaninu #2**

RERI

Renewables and Environmental
Regulatory Institute

Ova studija slučaja je deo zajedničkih napora Centra za istraživanje, transparentnost i odgovornost (CRTA), Nacionalne koalicije za decentralizaciju (NKD), Beogradskog centra za bezbednosnu politiku (BCBP) i Partnera za demokratske promene da podstaknu veće učesče građana u odlučivanju kroz inicijativu „Građani imaju moć“. Izrada ove studije omogućena je uz podršku američkog naroda putem Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). Sadržaj studije je isključivo odgovornost autora i ne predstavlja nužno stavove USAID-a ili Vlade SAD.

NACIONALNA
KOALICIJA ZA
DECENTRALIZACIJU

BCBP

**PARTNERI
SRBIJA**

***O tempora,
o mores!***

---

¹ *O tempora, o mores* (u slobodnom prevodu: o strašnog li doba, o iskvarenih li običaja) je latinska izreka koja se koristi kao usklik očaja zbog strahovitog snižavanja prevladavajućih društvenih ili političkih normi. Smatra se da je izreka potekla od Cicerona koji je na taj način kritikovao zlobu i pokvarenost vremena Lucija Sergija Katiline koji je pokušao da sruši Rimsku republiku.

Sadržaj

Uvod	5
Državna pomoć za već profitabilni projekat.....	6
Netransparentno postupanje organa vlasti	9
Da li Gradska uprava radi subotom?	10
Izgradnja proizvodnih pogona i miksera	12
Građenje bez građevinske dozvole – pravilo ili izuzetak?	14
Investitor nastavlja da gradi bez uslova Zavoda za zaštitu prirode	16
Pet bunara za fabriku guma u gradu bez vode za piće	17
Procena uticaja bez učešća javnosti	18
Epilog	22

Uvod

Od najavljene najveće investicije u Vojvodini od koje će ogromnu korist imati cela Srbija izgradnja fabrike guma kineske kompanije Linglong u Zrenjaninu se pretvorila u dvogodišnju aferu ispunjenu kršenjem velikog broja propisa, zloupotrebama javnih ovlašćenja, ignorisanjem građanskih prava i do sada neviđenom popustljivošću javnih vlasti prema stranom investitoru. Investitoru, kompaniji Linglong International Europe doo Zrenjanin, odobrena je nedozvoljena državna pomoć, na poklon je dobio 96 hektara poljoprivrednog zemljišta u zoni slobodne trgovine – što podrazumeva dalje poreske i carinske olakšice za investitora. Građenje bez građevinske dozvole i kršenje procedura procene uticaja na životnu sredinu, koje se dosledno nastavlja, bacilo je senku korupcije na ovaj projekat koji je, prema najavama Predsednika Republike, Vlade i rukovodstva grada Zrenjanina trebalo da pokrene razvoj u Srednjobanatskom regionu i Vojvodini.²

U ovoj, drugoj po redu studiji slučaja³ o izgradnji fabrike guma Linglong, RERI opisuje istražene i dokumentovane propuste, zloupotrebe i nezakonitosti koje prate izgradnju fabrike guma u Zrenjaninu. Sve činjenice i zaključci koje RERI iznosi u ovoj studiji rezultat su pažljivog istraživanja i pravne analize, a podaci su prikupljeni iz javnih dokumenata koje su izdali nadležni organi na lokalnom, pokrajinskom i republičkom nivou. Pojedini događaji opisani su na osnovu svedočenja članova RERI-ja koji su u njima učesovali.

Na osnovu prikupljenih podataka i analiziranih dokumenata RERI zaključuje da je u pitanju projekat koji se realizuje suprotno važećim zakonima Republike Srbije i uz brojne zloupotrebe koje veoma detaljno iscrstavaju obrise zarobljene države u kojoj živimo.

² "Linglong" najveća i najznačajnija investicija u Vojvodini, Politika, 30.03.2019: <http://www.politika.rs/sr/clanak/426214/Linglong-najveca-i-najznacajnija-investicija-u-Vojvodini>

³ Prva studija slučaja pod nazivom „Cui bono? – studija slučaja izgradnje fabrike pneumatika „Linglong Tire“ u Zrenjaninu“ opisuje pravne aspekte i neregularnosti u realizaciji ovog projekta od marta 2019 godine, kada su izdati lokacijski ulovi za izgradnju ograde pa do 30. juna 2020. godine. Studija je dostupna na web sajtu RERI-ja: <https://www.eri.org.rs/wp-content/uploads/2020/07/CUI-BONO%E2%80%93Studija-slu%C4%8Daja-izgradnje-fabrike-pneumatika-Linglong-Tire-u-Zrenjaninu.pdf>

Državna pomoć za već profitabilni projekat

Državna pomoć je vrsta državne intervencije kojom se podržava ekonomski razvoj. U tom smislu, državna pomoć je prihvatljiva ukoliko je u funkciji ostvarivanja javnog interesa. Međutim, podrška određenoj ekonomskoj aktivnosti, ili akteru na tržištu, može narušiti tržišnu konkurenciju jer preduzeća koja prime pomoć od države postaju konkurentnija od onih koja takvu pomoć ne dobijaju. Kao rezultat, državno subvencionisanje preduzeća može predstavljati pretnju za efikasno funkcionisanje tržišta.⁴ Kontrolu državne pomoći u Republici Srbiji uređuje Zakon o kontroli državne pomoći⁵ i podzakonski akti doneti na osnovu njega, od kojih je najznačajnija Uredba o pravilima za kontrolu državne pomoći.⁶ Komisija za kontrolu državne pomoći, kao nezavisno operativno telo Vlade, nadležna je za kontrolu usklađenosti državne pomoći sa propisima koji uređuju ovu materiju.⁷

Komisija za kontrolu državne pomoći je 5. juna 2020. godine donela rešenje kojim potvrđuje da je državna pomoć dodeljena kompaniji Linglong International Europe doo Zrenjanin za izgradnju fabrike guma u Zrenjaninu u iznosu od 83.490.605,00 evra usklađena sa pravilima za dodelu državne pomoći.⁸ **Cilj dodeljene državne pomoći**, prema odluci Komisije za kontrolu državne pomoći, jeste *privlačenje direktnog ulaganja koje dovodi do podsticanja regionalnog razvoja u Republici Srbiji*.⁹ Komisija je obrazložila da se *predmetna državna pomoć dodeljuje radi unapređenja ekonomskog razvoja područja u Republici Srbiji sa izuzetno niskim životnim standardom ili visokom stopom nezaposlenosti, a sve imajući u vidu da je grad Zrenjanin svrstan u drugu grupu jedinica lokalne samouprave čiji je stepen razvijenosti u rasponu od 80 do 100 odsto republičkog proseka*.¹⁰

Statistički podaci o zaposlenosti i propisi koji uređuju oblast razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave u Srbiji ne potvrđuju zaključke Komisije za kontrolu državne pomoći.

Naime, Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave iz 2014. godine region Vojvodine svrstava u razvijene regione koji ostvaruju vrednost bruto-domaćeg proizvoda iznad vrednosti republičkog proseka.¹¹ Grad Zrenjanin je prema ovoj Uredbi svrstan u drugu grupu jedinica lokalne samouprave čiji je stepen razvijenosti u rasponu od 80 do 100 odsto republičkog proseka, što je Komisija uzela u obzir prilikom odlučivanja. Prema navedenoj Uredbi grad Zrenjanin, kao ni Vojvodina, ne spadaju u nedovoljno razvijena područja.

Navedena pomoć, koju je država dodelila kompaniji Linglong International Europe doo, se sastoji iz dve komponente: opredeljenih novčanih sredstava u iznosu od **75.823.900,00 evra** (koje joj je dodelilo Ministarstvo privrede) i **96 hektara zemljišta** u vlasništvu grada Zrenjanina, procenjene vrednosti **7.666.705,00 evra** (koje joj je dodelila Republička direkcija za imovinu).

Stav RERI-ja, koji se temelji na pozitivnim propisima Republike Srbije, jeste da **državna pomoć** dodeljena kompaniji Linglong International Europe doo **nije dodeljena u skladu sa Zakonom o kontroli državne pomoći i Uredbom o pravilima za dodelu državne pomoći**, iz sledećih razloga:

⁴ Više o razlozima za kontrolu državne pomoći vid.: https://ec.europa.eu/competition/state_aid/overview/index_en.html, 15.04.2021.

⁵ Zakon o kontroli državne pomoći ("Sl. glasnik RS", br. 73/19).

⁶ Uredba o pravilima za dodelu državne pomoći ("Sl. glasnik RS", br. 13/10, 100/11, 91/12, 37/13, 97/13, 119/14) je do stupanja na snagu Uredbe o uslovima i kriterijumima usklađenosti regionalne državne pomoći ("Sl. glasnik RS", br. 23/21) regulisala i regionalnu državnu pomoć.

⁷ Član 10. Zakona o kontroli državne pomoći.

⁸ Rešenje Komisije za kontrolu državne pomoći br. 401-00-00049/2020-01/7 od 05.06.2020. godine („Rešenje“).

⁹ Rešenje, 5.

¹⁰ Rešenje, 10.

¹¹ Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave ("Sl. glasnik RS", br. 104/14)

1. Komisija je pogrešno tretirala dve odvojene mere državne pomoći kao jedinstvenu državnu pomoć

Mera državne pomoći koja podrazumeva dodelu **96 hektara zemljišta** u vlasništvu grada Zrenjanina investitoru, bez naknade, je sprovedena na osnovu odredaba ugovora između Republike Srbije i Linglong International Europe doo potpisanog 28. marta 2019. godine i predstavlja **ad hoc individualnu pomoć države**.¹² Sa druge strane, mera koja podrazumeva subvenciju iz budžeta Republike Srbije u iznosu od **75.823.900,00 evra** je mera koja se dodeljuje u skladu sa odobrenom šemom državne pomoći.¹³ *Ad hoc* individualna pomoć velikim kompanijama podrazumeva **stroži ekonomski i pravni nadzor usklađenosti** u poređenju sa pojedinačnom pomoći koja se dodeljuje u skladu sa odobrenom šemom državne pomoći. Međutim, Komisija je pogrešno tretirala ove mere državne pomoći kumulativno, pre nego što je utvrdila da li su mere, svaka za sebe, kompatibilne sa pravilima o državnoj pomoći.¹⁴ Na taj način je, procenjujući dve odvojene mere pomoći kao jednu, zapravo zaobišla odredbe Zakona o državnoj pomoći koji zahteva da Komisija prvo mora da utvrdi usaglašenost svake mere državne pomoći sa pravilima državne pomoći i „legalizovala“ meru državne pomoći dodeljenu suprotno zakonu (prenos svojine investitoru na 96 hektara zemljišta bez naknade).

2. Linglongu je preneto u vlasništvo 96 hektara zemljišta bez naknade pre nego što je Komisija ocenila usklađenost sa pravilima o dodeli državne pomoći

Zakon o kontroli državne pomoći propisuje da se *državna pomoć koja podleže obavezi prijave, ne može dodeliti pre nego što Komisija da mišljenje odnosno donese rešenje kojim se ocenjuje usklađenost sa pravilima o dodeli državne pomoći*.¹⁵ Mera državne pomoći koja se sastojala u prenosu 96 hektara zemljišta u vlasništvo kompanije Linglong bez naknade je primenjena pre nego što ju je Komisija odobrila, odnosno pre nego što je o njoj uopšte obavestena.

3. Ni davalac pomoći ni primalac nisu prijavili celokupnu pomoć primljenu od države

Ni kompanija Linglong ni Ministarstvo privrede nisu prijavili celokupnu pomoć primljenu od države: pomoć dodeljenu kroz dugoročno oslobađanje od poreza na dobit¹⁶ i bescarinski uvoz,¹⁷ od doprinosa za uređenje građevinskog zemljišta,¹⁸ kao i indirektnu državnu pomoć koju je Linglong primio u formi izgradnje infrastrukture iz javnih sredstava koja je preovlađujuće usmerena za potrebe njegove investicije.¹⁹

Najzad, usled prethodno opisanih nepravilnosti Komisija je koristila netačne ekonomske vrednosti da ustanovi maksimalni iznos državne pomoći za veliki investicioni projekat,²⁰ i nije uzela u obzir poreske prednosti i druge oblike fiskalnih olakšica suprotno Zakonu o kontroli državne pomoći.²¹

¹² U martu 2019. potpisan je Ugovor o otuđenju nepokretnosti u javnoj svojini, kojim je nešto više od 96 hektara zemljišta preneto neposrednom pogodbom, bez naknade, u vlasništvo firme „Linglong International Europe“ d.o.o. Ugovor su potpisali direktori „Linglong International Europe“ d.o.o. i Republičke direkcije za imovinu Republike Srbije.

¹³ Državna pomoć je dodeljena u skladu sa Uredbom o određivanju kriterijuma za dodelu podsticaja radi privlačenja direktnih ulaganja (*Sl. glasnik RS*, br. 1/19).

¹⁴ Zakon o državnoj pomoći pretpostavlja da samo usklađene i zakonito dodeljene mere državne pomoći mogu biti predmet zakonite kumulacije.

¹⁵ Član 29. stav 2. i član 30. stav 5. Zakona o kontroli državne pomoći.

¹⁶ Član 50a Zakona o porezu na dobit pravnih lica (*Sl. glasnik RS*, br. 25/01, 80/02, 80/02, 43/03, 84/04, 18/10, 101/11, 119/12, 47/13, 108/13, 68/14, 142/14, 91/15, 112/15, 113/17, 95/18 i 86/19) propisuje da se investitor oslobađa od poreza na dobit od 15% za period od 10 godina (računajući od prve godine u kojoj je ostvarena dobit, ako u osnovna sredstva uloži više od 1.000.000.000,00 dinara i angažuje više od 100 novih zaposlenih kroz investicioni period.

¹⁷ Član 19. Zakona o slobodnim zonama (*Sl. glasnik RS*, br. 62/06) propisuje da se korisnik slobodne zone oslobađa od carinskih tarifa ili drugih uvoznih carina na uvoz robe namenjene za obavljanje delatnosti i izgradnju objekata u slobodnoj zoni.

¹⁸ Članom 88. stav 7. Zakona o planiranju i izgradnji propisano je da se naknada za promenu namene poljoprivrednog u građevinsko zemljište ne plaća prilikom izgradnje objekata od značaja za Republiku Srbiju.

¹⁹ Ulaganja države u infrastrukturu, ukoliko se favorizuje određeni projekat, mogu imati karakter državne pomoći.

²⁰ *Veliki investicioni projekat* predstavlja ulaganje u osnovna sredstva sa opravdanim troškovima većim od 50 miliona evra, u skladu sa članom 2. Uredbe o pravilima za dodelu državne pomoći.

²¹ Član 7. stav 2. Zakona o kontroli državne pomoći propisuje da je *davalac dužan da, pre dodele državne pomoći od korisnika pribavi pisanu izjavu da li mu je i po kom osnovu prethodno dodeljena državna pomoć za iste opravdane troškove, i izvrši kumulaciju*.

4. Ukupna državna pomoć prevazilazi dozvoljeni prag pomoći za velike investicione projekte

Imajući u vidu neto sadašnju vrednost investicije koju je Linglong procenio na 645 miliona evra sa uračunatom pomoći i očekivanom internom stopom dobiti od 34 odsto za period investicije od 8 godina,²² ukupna pomoć koju je Linglong dobio od Republike Srbije izvesno **prevazilazi dozvoljeni prag pomoći za velike investicione projekte**.²³

5. Merama državne pomoći nedostaje podsticajno dejstvo

Komisija odobrenje ove državne pomoći zasniva na argumentaciji da investicija kompanije Linglong doprinosi ostvarenju cilja od zajedničkog interesa kao i da ima podsticajno dejstvo, pri čemu ovakve zaključke donosi na osnovu izjava investitora, a bez ocene konkretnih materijalnih dokaza.²⁴ Tako je na primer, Komisija "utvrdila" da mera prenosa 96 hektara zemljišta u vlasništvo kompanije bez naknade ispunjava uslov samo navodeći da prenos vlasništva na građevinskom zemljištu ubrzava završetak investicije po samoj svojoj prirodi. Međutim, kada je reč o subvencionisanju velikih investicionih projekata velikih preduzeća putem direktnih subvencija, efekat ubrzanja pomoći retko je prisutan, pa čak i irelevantan.²⁵

Državna pomoć nije u skladu sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju

Republika Srbija se potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Evropskoj uniji obavezala da uskladi svoje propise sa pravom Evropske unije.²⁶ U oblasti regulisanja kontrole državne pomoći Republika Srbija se obavezala ne samo da uskladi propise sa pravom Evropske unije već i da ih primenjuje u skladu sa evropskim pravilima.²⁷

Kako bi osigurao poštovanje zajedničkog interesa koji treba zaštititi,²⁸ davalac pomoći mora da **obezbedi poštovanje propisa iz oblasti zaštite životne sredine od strane nosioca projekta**, a naročito *da se izvrši procena uticaja na životnu sredinu i pribave sve relevantne dozvole kada je to propisano zakonom*.²⁹

Primalac državne pomoći od samog početka realizacije projekta pribegava podeli jedinstvenog projekta na više zasebnih celina, izbegavajući procenu uticaja na životnu sredinu projekat u celini (tzv. *salami slicing*³⁰), čime nesumnjivo krši propise koji regulišu procenu uticaja na životnu sredinu. Pored toga, Investitor ne poseduje uslove nadležnog zavoda za zaštitu prirode, a bez njih je nemoguće utvrditi uticaj na životnu sredinu, a naročito uticaj projekta na floru i faunu, što je izuzetno važno imajući u vidu da se specijalni rezervat prirode Carska bara nalazi na udaljenosti od samo dva kilometara od lokacije na kojoj se planira realizacija projekta.

²² Rešenje, strana 8.

²³ Maksimalna visina regionalne državne pomoći za velike investicione projekte regulisana je članom 13. Uredbe o pravilima za dodelu državne pomoći koja je važila u vreme dodeljivanja i ocenjivanja usklađenosti državne pomoći.

²⁴ Smatra se da usklađenost regionalne investicione pomoći koja se dodeljuje velikim preduzećima ima podsticajni efekat tek nakon što nadležni organ potvrdi da pre dodeljivanja dotične pomoći dokumentacija koju je pripremio korisnik potkrepljuje tvrdnje o postojanju „podsticajnog efekta” pomoći investicija (član 14. stav 4. Uredbe o pravilima za dodelu državne pomoći).

²⁵ Linglong je među 20 najvećih svetskih proizvođača guma sa prometom u 2018. godini od 1,99 milijardi evra, koji zapošljava preko 16.000 ljudi. Više o tome vid.: <https://www.bloomberg.com/profile/company/601966:CH>, 15.04.2021.

²⁶ Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između evropskih zajednica i njihovih država članica, sa jedne strane, i Republike Srbije, sa druge strane (SSP) stupio je na snagu 1. septembra 2013. godine.

²⁸ Potrebno je obezbediti da ne dođe do eksternalizacije troškova predmetne investicije, odnosno situacije u kojoj lokalno stanovništvo snosi troškove zaštite životne sredine nastale realizacijom projekta.

²⁹ European Commission's Guidelines on regional State aid for 2014-2020 (2013/C 209/01), par. 39.

³⁰ *Salami slicing* se odnosi na praksu podele inicijalnog projekta na više zasebnih projekata koji pojedinačno ne ispunjavaju kriterijume za pokretanje postupka procene uticaja na životnu sredinu, ili pojedinačno nemaju značajne efekte na životnu sredinu i zbog toga ne zahtevaju procenu uticaja ali, zajedno, mogu imati značajne uticaje na životnu sredinu: Report from the Commission to the European Parliament and the Council On the Application and Effectiveness of the EIA Directive (Directive 85/337/EEC as amended by Directive 97/11/EC) - How successful are the Member States in implementing the EIA Directive

Pored toga, bilo je neophodno dokazati da je **potrebna državna intervencija**, odnosno nadležni organ mora da se uveri da dokumentacija koju je pripremio Linglong International Europe doo **potvrđuje da projekat izgradnje fabrike guma ne bi bio sproveden u Slobodnoj zoni u Zrenjaninu ili ne bi bio dovoljno profitabilan za korisnika u Slobodnoj zoni u Zrenjaninu u odsustvu pomoći**. Drugim rečima, da postoje tržišni propusti koji bi opravdali potrebu za državnom intervencijom, što ovde nije učinjeno, imajući u vidu da Slobodna zona Zrenjanin već uživa prednosti u poređenju sa alternativnim lokacijama koje je korisnik razmatrao.

Netransparentno postupanje organa vlasti

Ono što naročito zabrinjava jeste netransparentnost rada državnih organa povodom dodele ove državne pomoći. Naime, RERI se obratio Komisiji za kontrolu državne pomoći, Poreskoj upravi i Vladi Republike Srbije zahtevajući da mu se dostave dokumenta na osnovu kojih je dodeljena državna pomoć.

Komisija za kontrolu državne pomoći je zaključkom **odbacila zahtev** za pristup informacijama od javnog značaja navodeći da je neprecizan, odnosno da je *podnosilac zahteva tražio dostavljanje više dokumenata u celini, a ne samo određenu informaciju*.³¹

Poreska uprava je rešenjem **odbila da dostavi informacije** koje se odnose na procenu tržišne vrednosti zemljišta navodeći da se radi o *službenoj tajni*, iako službena tajna ne postoji u sistemu klasifikacije tajnih podataka prema Zakonu o tajnosti podataka³² na koji se Poreska uprava poziva.³³

Vlada Republike Srbije do danas **nije odgovorila na zahtev** za pristup informacijama od javnog značaja.³⁴

³¹ Zaključak Komisije za kontrolu državne pomoći br. 4-00-00005/2021-01/4 od 04. februara 2021. godine. Prethodno je komisija dopisom br. 4-00-00005/2021-01/4 od 30.12.2020. godine zahtevala da RERI navede tačne informacije iz dokumenata u kojem se one nalaze, a u koje nije imao uvid, što predstavlja onemogućavanje slobodnog pristupa informacijama od javnog značaja postavljanjem uslova za izdavanje informacija koje je nemoguće ispuniti, naročito imajući u vidu da je RERI zahtevao sve informacije koje se u traženoj dokumentaciji nalaze. Ovakvo stanovište potvrđuje i praksa Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka u ličnosti izneta u rešenjima br. 071-01-2720/2017-03 od 10.01.2019. godine i 071-01-2548/2018-03 od 03.12.2018. godine.

³² Zakon o tajnosti podataka "Sl. glasnik RS", br. 104/09.

³³ Rešenje Poreske uprave 037-02-00053/2021-1000 od 11.02.2021. godine.

³⁴ RERI se 21. decembra 2020. godine obratio Vladi Republike Srbije zahtevom za pristup informacijama od javnog značaja.

Da li Gradska uprava radi subotom?

Nakon pribavljanja građevinske dozvole za izgradnju pomoćnih objekata u fazi I, Linglong je 10. jula 2020. godine ishodio i dozvolu za izgradnju pomoćnih objekata u fazi II za izgradnju upravne zgrade za „istraživanje i razvoj“, centra za rekreaciju zaposlenih (restoran), rezervoara za hidrantsku mrežu i pumpne stanice, kao i parkinga sa 608 garažnih mesta.³⁵

Pored toga što je **građevinsku dozvolu** na osnovu koje se pristupa građenju, prema mišljenju pravnog tima RERI-ja, **doneo nenadležan organ Gradske uprave Grada Zrenjanina**,³⁶ investitor, suprotno zakonu, **nije dostavio ni rešenje da nije potrebna procena uticaja za navedene projekte**.

Naime, u građevinskoj dozvoli se navodi da je *investitor dostavio rešenje da nije potrebna izrada studije o proceni uticaja na životnu sredinu*, koje on **nije mogao dostaviti imajući u vidu da isto nikada nije ni izdato**. Umesto toga, on je dostavio rešenje kojim se obustavlja postupak za odlučivanje o potrebi procene uticaja na životnu sredinu, **rešenje doneto u formi koju Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu³⁷ ne poznaje**.³⁸

Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu u članu 10 jasno propisuje način i formu u kojoj nadležni organ odlučuje o zahtevu o potrebi procene uticaja, tako što u stavu 5 propisuje: „**odlukom kojom utvrđuje da je potrebna procena uticaja projekta na životnu sredinu nadležni organ može odrediti i obim i sadržaj studije o proceni uticaja**“.

Dodatno, narednim stavom 6 istog člana propisano je da „**odlukom kojom utvrđuje da nije potrebna procena uticaja projekta na životnu sredinu nadležni organ može utvrditi minimalne uslove zaštite životne sredine, u skladu sa posebnim propisima**“.³⁹

Imajući u vidu navedene odredbe Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu, kao *lex specialis-a* u odnosu na Zakon o opštem upravnom postupku, jasno proizilazi forma upravnog akta u kojoj je moguće odlučivati o potrebi izrade studije o proceni uticaja na životnu sredinu, iz čega dalje implicira da rešenje nije doneto u propisanoj (zakonskoj) formi, te ga kao takvo treba poništiti, iz razloga što važeći zakon ne poznaje formu rešenja o obustavi postupka.

Dodatno, upravni postupak se, u skladu sa Zakonom o opštem upravnom postupku, *obustavlja ako organ nađe da nema uslova da se dalje vodi, a zakon ne nalaže da se postupak nastavi*.⁴⁰ Dakle, upravni postupak se, u skladu sa zakonom, sudskom i upravnom praksom, obustavlja kada **organ nađe da nema uslova za nastavljnje započetog postupka** (na primer, u situaciji kada bi nosilac projekta povukao zahtev, prestao da postoji kao subjekt privrednog prava usled sprovedenog postupka likvidacije ili stečaja i sl). U konkretnom slučaju nije jasno koje su to novonastale činjenice i okolnosti dovele do nestanka uslova za dalje vođenje postupka, a koje su se stekle nakon pokretanja postupka, imajući u vidu da su **prvostepenom organu bile**

³⁵ Rešenje Pokrajinskog sekretarijata za energetiku, građevinarstvo i saobraćaj od 10.07.2020. godine, br. ROP-ZRE-2176-CPI-6/2020.

³⁶ Više o ovome vid. u prethodnoj studiji slučaja dostupnoj na adresi: <https://www.eri.org.rs/wp-content/uploads/2020/07/CUI-BONO%E2%80%933-Studija-slu%C4%8Daja-izgradnje-fabrike-pneumatika-Linglong-Tire-u-Zrenjaninu.pdf>, 16.04.2021.

³⁷ Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu ("Sl. glasnik RS", br. 135/04 i 36/09)

³⁸ Rešenje Gradske uprave Grada Zrenjanina br. IV-08-04-501-34 od 07.05.2020. godine.

³⁹ Članom 34a. Zakona o proceni uticaja, propisano da se „na pitanja pokretanja, vođenja i okončanja postupka procene uticaja koja nisu uređena ovim zakonom shodno se primenjuju odredbe zakona kojim se uređuje opšti upravni postupak“ (konkretno Zakona o opštem upravnom postupku). Takođe, na internet stranici Ministarstva zaštite životne sredine u odeljku koji se odnosi na doneta rešenja i zaključke u postupcima procene uticaja, jasno je navedeno da se postupci obustavljaju zaključkom, a jedini primer obustavljanja postupka procene uticaja koji se nalazi na internet stranici ministarstva odnosi se na obustavljanje postupka zbog odustajanja nosioca projekta od podnetog zahteva. Vid. <https://www.ekologija.gov.rs/obavestenja/procena-uticaja-na-zivotnu-sredinu/reenja-i-zakljucci>, 06.05.2021.

⁴⁰ Član 101. stav 1. Zakona o opštem upravnom postupku.

poznate karakteristike projekta koji je predmet procene uticaja i prilikom podnošenja zahteva za odlučivanje o potrebi procene uticaja na životnu sredinu.⁴¹

Najzad, ni **lokacijski uslovi**, na osnovu kojih je izdata građevinska dozvola i koji čine njen sastavni deo, **ne sadrže uslove nadležnog Zavoda za zaštitu prirode.**

Zbog nezakonitosti sadržanih u ovim dokumentima, pravni tim RERI-ja je 20. jula 2020. godine podneo žalbu na rešenje kojim se dozvoljava izgradnja druge faze pomoćnih objekata i zahtevao da drugostepeni organ **poništi građevinsku dozvolu kao nezakonitu.**

Gradska uprava Grada Zrenjanina je 20. avgusta 2020. godine donela rešenje kojim je odbacila žalbu RERI-ja kao **neblagovremenu**, obrazlažući to činjenicom da **Gradska uprava obavlja poslove i subotom** te da je rok za podnošenje žalbe istekao u subotu.⁴²

Naime, Zakon o upravnom postupku propisuje da u situacijama kada poslednji dan roka za žalbu pada na neradni dan, odnosno na dan kada organ ne radi, **rok ističe kad protekne prvi naredni radni dan**, što je u konkretnom slučaju bio ponedeljak, kada je RERI i uputio žalbu.⁴³

Najzad, Gradska uprava Grada Zrenjanina ne radi subotom, već isključivo radnim danima (od ponedeljka do petka), dok subotom, i to skraćeno, radi Gradski uslužni centar, koji svakako nije organ koji odlučuje o podnetoj žalbi RERI-ja. Zbog navedenog je RERI, 3. septembra 2020. godine podneo žalbu na rešenje kojim se odbacuje žalba kao neblagovremena.

Pokrajinski sekretarijat za energetiku, građevinarstvo i saobraćaj je 30. decembra 2020. godine uvažio žalbu RERI-ja i poništio rešenje Gradske uprave Zrenjanina, ali je u isto vreme žalbu odbacio kao **podnetu od strane neovlašćenog lica.**⁴⁴

Kada organ koji odlučuje odbaci žalbu, on **ne ulazi u samu sadržinu žalbe**, niti se o njoj izjašnjava. To praktično znači da se Pokrajinski sekretarijat za energetiku, građevinarstvo i saobraćaj nijednom rečenicom nije osvrnuo na samu sadržinu žalbe, već je **zaključio da udruženje koje se bavi pravnim aspektima zaštite životne sredine u postupku izdavanja građevinske dozvole nema aktivnu legitimaciju da zastupa javne interese.**

Pravni tim RERI-ja je 11. marta 2021. godine **podneo tužbu Upravnom sudu** radi poništaja ovog rešenja zbog njegove nezakonitosti.

⁴¹ Uloga organa koji sprovodi postupak procene uticaja nakon podnošenja zahteva za odlučivanje o potrebi procene uticaja jeste da pregleda podnesak i utvrdi da li je nadležan za postupanje u predmetnoj upravnoj stvari, da li se radi o projektu za koji se može zahtevati procena uticaja, kao i da utvrdi ispunjenost drugih formalnih uslova koji se odnose na urednost podneska (član 8. i 9. Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu). Iz navedenog jasno proizilazi da je Gradska uprava Grada Zrenjanina izlažući predmetni zahtev Investitora na javni uvid, nedvosmisleno iskazala da smatra da je zahtevu uredan, što u smislu ovog zakona podrazumeva i to da se radi o projektu za koji se može zahtevati procena uticaja. S tim u vezi, Gradska uprava Grada Zrenjanina je bila dužna da, u skladu sa članom 10. Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu, donese odluku da je potrebna procena uticaja projekta na životnu sredinu ili odluku da nije potrebna procena uticaja projekta na životnu sredinu.

⁴² Rešenje Gradske uprave Grada Zrenjanina br. ROP-ZRE-2176-APEL-8/2020 od 20.08.2020. godine.

⁴³ Član 80. stav 5. Zakona o opštem upravnom postupku.

⁴⁴ ROP-ZRE-2176-APEL-15-ADR-2/2020 od 30.12.2020. godine

Izgradnja proizvodnih pogona i miksera

Nakon izgradnje pomoćnih objekata, investitor je **započeo sa izgradnjom proizvodnih pogona u fabričkom kompleksu**, čija izgradnja je planirana u **deset faza**. Planirana je **izgradnja proizvodnih pogona** za izradu kamionskih i autobuskih guma, putničkih guma i traktorskih guma, ali i objekata poput **skladišta čelika i opasnog otpada**.⁴⁵ Do sada je Gradska uprava Grada Zrenjanina, prema javno dostupnim informacijama, izdala **devet građevinskih dozvola**, uz **kršenje propisa iz oblasti planiranja i izgradnje, zaštite životne sredine, kao i opšteg upravnog postupka**.

Najpre, celokupnu dokumentaciju na osnovu koje se pristupa izvođenju radova na proizvodnim pogonima sa pratećom infrastrukturom (lokacijski uslovi, građevinske dozvole, potvrde o prijavi radova), prema mišljenju pravnog tima RERI-ja, doneo je **nenadležan organ** – Odeljenje za urbanizam, Odsek za sprovođenje objedinjene procedure gradske uprave Grada Zrenjanina, te su dozvole kao takve **nezakonite** i treba ih **poništiti**.

Naime, članom 137 Zakona o planiranju i izgradnji propisano je da se *građevinska dozvola izdaje za ceo objekat, odnosno za deo objekta, ako taj deo predstavlja tehničku i funkcionalnu celinu, odnosno za više katastarskih parcela ili delova katastarskih parcela za izgradnju linijskih infrastrukturnih objekata*.⁴⁶ Objekti koji su navedeni u osporenim dokumentima predstavljaju **tehničku i funkcionalnu celinu kompleksa objekata proizvodnih pogona za proizvodnju pneumatika** sa mikserom, kao i pomoćnim objektima u njihovoj funkciji, te nije moguće razdvojiti ove objekte, predstavljajući ih kao samostalne funkcionalne celine za koje se mogu izdati posebne građevinske dozvole, **jer isti nemaju nikakvu samostalnu funkciju i ne bi bili ni izgrađeni bez glavnog proizvodnog objekta, sa kojim i čine funkcionalnu celinu**.

Pored navedenog, umesto da u skladu sa zakonom priloži **saglasnost nadležnog organa na studiju o proceni uticaja**, Investitor je uz projekat za građevinsku dozvolu priložio samo:

- studiju o proceni uticaja na životnu sredinu;
- netehnički rezime studije o proceni uticaja na životnu sredinu.

Naime, Zakonom o proceni uticaja na životnu sredinu utvrđeno je da *“Nosilac projekta za koji je obavezna procena uticaja i projekta za koji je utvrđena potreba procene uticaja, ne može pristupiti realizaciji, odnosno izgradnji i izvođenju projekta bez saglasnosti nadležnog organa na studiju o proceni uticaja”*.⁴⁷

Na ovaj način **nedvosmisleno su prekršene citirane odredbe Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu jer studija o proceni uticaja nije isto što i saglasnost na studiju** (studija je sastavni deo saglasnosti).

Tek nakon što nadležni organ izda saglasnost na studiju o proceni uticaja na životnu sredinu ovaj dokument može da utiče na prava i obaveze nosioca projekta, drugih stranaka u postupku i nadležnih organa. Studija o proceni uticaja sadrži mere i aktivnosti koje je nosilac projekta dužan da preduzima tokom izgradnje objekata i kasnijeg rada postrojenja za koje je data saglasnost na studiju. Takođe, studija o proceni uticaja se dostavlja nadležnoj inspekciji koja, na osnovu predviđenih mera monitoringa, uključuje projekat u redovni plan inspekcijanskog nadzora. Da bi ove obaveze proizvodile pravno dejstvo neophodno je da nadležni organ odobri studiju, odnosno da saglasnost. **Studija bez saglasnosti je neobavezujući dokument koji nema nikakvu pravnu snagu, niti obavezuje bilo koga, počev od nosioca projekta pa do inspekcijaskih organa**.

⁴⁵ Lokacijski uslovi br. ROP-ZRE-7166-LOC-1/2020 od 20.05.2020. godine izdati od strane Gradske uprave Grada Zrenjanina.
⁴⁶ Zakon o planiranju i izgradnji („Sl. Glasnik RS”, br. 72/09, 81/09, 64/10, 24/11, 121/12, 42/13, 50/13, 98/13, 132/14, 145/14, 83/18, 31/19 i 37/19).
⁴⁷ Član 5. Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu („Sl. glasnik RS”, br. 135/04 i 36/09).

RERI je zbog svih navedenih nezakonitosti podneo ukupno **sedam žalbi** Pokrajinskom sekretarijatu za energetiku, građevinarstvo i saobraćaj od kojih su šest **odbačene** kao **izjavljene od neovlašćenog lica**.⁴⁸ Zbog nezakonitosti u navedenim odlukama, pravni tim RERI-ja je u svakom od ovih postupaka podneo **tužbu upravnom sudu** zahtevajući da se navedena rešenja ponište kao nezakonita.

Aktivna legitimacija RERI-ja je detaljno obrazložena u prethodnoj studiji slučaja.⁴⁹ Međutim, važno je ukazati na najnoviju praksu Upravnog suda u slučaju izgradnje kabinske žičare Ušće-Kalemegdan, a koja se tiče priznavanja aktivne legitimacije zaštitnicima javnog interesa na zdravu životnu sredinu, u kojem je sud izneo stanovište da je *zainteresovana javnost koja tvrdi da je došlo do kršenja prava u oblasti zaštite životne sredine aktivno legitimisana za podnošenje tužbe radi poništaja rešenja o građevinskoj dozvoli*, ukoliko smatra da je upravnim aktom povređen na zakonu zasnovan interes.⁵⁰

⁴⁸ Rešenje Pokrajinskog sekretarijata za energetiku, građevinarstvo i saobraćaj br. ROP-ZRE-7166-APEL-19-ADR-2/2020 od 15.12.2020. godine, ROP-ZRE-7166-APEL-14-ADR-2/2020 od 22.10.2020. godine, ROP-ZRE-7166-APEL-15-ADR-2/2020 od 22.10.2020. godine, ROP-ZRE-7166-APEL-9-ADR-2/2020 od 06.10.2020. godine, ROP-ZRE-7166-APEL-11-ADR-2/2020 od 08.10.2020. godine, ROP-ZRE-7166-APEL-8-ADR-2/2020 od 22.10.2020. godine.

⁴⁹ CUI BONO? – *Studija slučaja izgradnje fabrike pneumatika "Linglong Tire" u Zrenjaninu*, Regulatorni institut za obnovljivu energiju i životnu sredinu, Beograd, jun 2020, str. 19-20.

⁵⁰ Presuda Upravnog suda br. 7 U 6063/19 od 12.02.2021. godine.

Građenje bez građevinske dozvole – pravilo ili izuzetak?

RERI je 20. jula 2020. godine podneo krivičnu prijavu Osnovnom javnom tužilaštvu u Zrenjaninu protiv odgovornih lica u privrednom društvu-ogranku stranog pravnog lica China Energy Engineering Group Tianjin Electric Power Construction Co. Ltd i Linglong International Europe doo Zrenjanin, kao i privrednog društva CRE International doo Beograd, a zbog **postojanja osnova sumnje da su izvršili krivično delo građenja bez građevinske dozvole** prilikom izvođenja radova na izgradnji fabričkog kompleksa fabrike guma u Zrenjaninu.

Naime, Zakonom o planiranju i izgradnji propisano je da se **građenju može pristupiti na osnovu pravnosnažnog rešenja o građevinskoj dozvoli i prijavi radova**.⁵¹

Zbog postojanja sumnje da je investitor započeo sa izvođenjem radova na izgradnji pomoćnih objekta u okviru fabričkog kompleksa pre pravnosnažnosti građevinske dozvole, odnosno pre izdavanja potvrde o prijavi radova, RERI je 27. maja 2020. godine i 2. juna 2020. godine **podneo zahteve građevinskoj inspekciji Grada Zrenjanina da sprovede vanredni inspeksijski nadzor** i dostavio fotografije koje potvrđuju ove sumnje.

Kako nadležni inspektor nije postupio po podnetom zahtevu, RERI je 12. juna i 21. jula podneo **pritužbe na rad inspektora**, nakon čega ga je rukovodilac inspekcije obavestio da inspektor, gotovo mesec dana od podnošenja zahteva RERI-ja, nije mogao da pristupi lokaciji jer se na navedenoj lokaciji „*vršilo razminiravanje terena*“.⁵² Ugovor koji bi dokazao da se na navedenom terenu zaista vršilo razminiravanje, **Gradska uprava Grada Zrenjanina odbila je da dostavi**.⁵³

Rukovodilac inspekcije je obavestio RERI da je inspektor, kada je konačno pristupio lokaciji i izvršio uviđaj utvrdio da je investitor gradio suprotno građevinskoj dozvoli zbog čega mu je naložio da **obustavi radove i izmeni građevinsku dozvolu**.⁵⁴

Građenje bez građevinske dozvole predstavlja krivično delo koje je propisano Krivičnim zakonikom Republike Srbije.⁵⁵ Naime, Krivičnim zakonikom je propisano da *lice koje je izvođač radova ili odgovorno lice u pravnom licu koje je izvođač radova na objektu koji se gradi, odnosno koje izvodi radove na rekonstrukciji postojećeg objekta, bez građevinske dozvole, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine i novčanom kaznom*,⁵⁶ kao i da će se *lice koje je investitor ili odgovorno lice u pravnom licu koje je investitor objekta koji se gradi bez građevinske dozvole, kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina i novčanom kaznom*.⁵⁷

Prema informacijama koje je pravni tim RERI-ja pribavio od Osnovnog javnog tužilaštva u Zrenjaninu, u toku je prikupljanje dokumentacije od građevinske inspekcije.⁵⁸

⁵¹ Član 138a Zakona o planiranju i izgradnji

⁵² Dopis Gradske uprave Grada Zrenjanina, odeljenje inspekcija, odsek građevinske inspekcije br. 031-4/20-42-IV-06 od 29.07.2020. godine.

⁵³ Rešenje Gradske uprave Grada Zrenjanina br. 037-45/20-IV-01-01 od 17.08.2020. godine, kojim odbija zahtev za pristup informacijama od javnog značaja u delu koji se odnosi na dostavljanje ugovora o radovima na razminiravanju i čišćenju terena i zapisnik o uvođenju izvođača radova „Milenijum team“ doo u posao.

⁵⁴ Zapisnik o vinsp i rešenje Odseka građevinske inspekcije Odeljenja inspekcije Gradske uprave grada Zrenjanina broj: 356-51/2020-IV-06-03 od 26.06.2020. godine. U navedenom zapisniku, građevinski inspektor je konstatovao da je investitor bez građevinske dozvole izvršio *dislociranje za 5.20m portirnice VO 032*, kao i da je izvršio *konstruktivnu korekciju u odnosu na projekat i građevinsku dozvolu* prilikom izvođenja radova na izgradnji portirnice VO 029 i VO 031.

⁵⁵ Krivični zakonik („Sl. glasnik RS”, br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19).

⁵⁶ Član 219a stav 1. Krivičnog zakonika.

⁵⁷ Član 219a stav 2. Krivičnog zakonika.

⁵⁸ Krivični postupak se vodi pod poslovnim brojem KT. 2334/20.

Međutim, u martu ove godine je RERI došao u posed informacija koje ukazuju da postoji visok stepen verovatnoće da Linglong International Europe doo **ponovo izvodi građevinske radove bez građevinske dozvole**, ali ovoga puta **na izgradnji miksera**, koji predstavlja deo projekta sa potencijalno najštetnijim uticajem na životnu sredinu.⁵⁹

RERI je zbog postojanja ovih sumnji podneo zahtev za vanredni inspekcijski nadzor Pokrajinskom sekretarijatu za energetiku, građevinarstvo i saobraćaj 22. marta 2021. godine i zahtevao da nadležna inspekcija utvrdi **da li je započeto sa građevinskim radovima na izgradnji miksera**, a za koji kompanija Linglong International Europe doo ne poseduje građevinsku dozvolu, već isključivo lokacijske uslove.⁶⁰ Građevinska inspekcija u okviru Pokrajinskog sekretarijata za energetiku, građevinarstvo i saobraćaj je nakon podnete urgencije i pritužbe na rad postupajućeg inspektora⁶¹ obavestila RERI da je postupak inspekcijskog nadzora u toku i da je započeo 30. marta 2021. godine.⁶²

Pored građevinske inspekcije, RERI se 19. marta 2021. godine obratio i inspekciji u okviru Pokrajinskog sekretarijata za urbanizam i zaštitu životne sredine sa zahtevom da utvrdi **da li je započeto sa građevinskim radovima na izgradnji miksera pre dobijanja saglasnosti na studiju o proceni uticaja na životnu sredinu**, suprotno članu 5 Zakona o proceni uticaja. Istim zahtevom RERI je tražio da nadležni inspektor, u skladu sa ovlašćenjem koje mu daje Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu, **zabrani izvođenje projekta dok se ne pribavi saglasnost na studiju o proceni uticaja na životnu sredinu**.⁶³

Naime, članom 5 Zakona o proceni uticaja propisano je da *nosilac projekta za koji je obavezna procena uticaja i projekta za koji je utvrđena potreba procene uticaja, ne može pristupiti realizaciji, odnosno izgradnji i izvođenju projekta bez saglasnosti nadležnog organa na studiju o proceni uticaja*. Međutim, postoji osnovana sumnja da je investitor izvodio radove pre pribavljanja saglasnosti na studiju o proceni uticaja na životnu sredinu za projekat izgradnje miksera, imajući u vidu da saglasnost na istu u tom trenutku još nije data.

Inspekcija Pokrajinskog sekretarijata za urbanizam i zaštitu životne sredine se oglasila nenadležnom i predmet ustupila građevinskoj inspekciji unutar Pokrajinskog sekretarijata za energetiku, građevinarstvo i saobraćaj.

Međutim, RERI ukazuje da Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu propisuje da inspekcijski nadzor, u skladu sa tim zakonom, vrši Ministarstvo preko inspektora za zaštitu životne sredine,⁶⁴ a da se autonomnoj pokrajini poveravaju poslovi inspekcijskog nadzora nad primenom odredaba ovog zakona za projekte za koje je organ autonomne pokrajine nadležan za vođenje postupka procene uticaja.⁶⁵

⁵⁹ RERI je izrazio sumnje da je započeto sa izgradnjom skladišta sirovina, objekta za istovar i skladištenje čađi i silike za TBR, čilerskog postrojenja 2, objekta za namešavanje sirovina (miksing) za TBR, skladišta sumpora, objekta za istovar i skladištenje čađi i silike za PCR, čilerskog postrojenja 1 i objekta za namešavanje sirovina (miksing) za PCR.

⁶⁰ Lokacijski uslovi broj ROP-PSUGZ-13164-LOCN-2/2020 od 17.07.2020. godine, izdati od strane Pokrajinskog Sekretarijata za energetiku, građevinarstvo i saobraćaj, a koji su izmenjeni odlukom istog organa br. ROP-PSUGZ-13164-LOCA-7/2021 od 01.04.2021. godine.

⁶¹ RERI je 21. aprila 2021. godine podneo pritužbu na rad postupajućeg inspektora zbog toga što nije postupio u skladu sa članom 18. Zakona o inspekcijskom nadzoru kojim je propisano da inspektor obaveštava podnosioca predstavke kako je postupio sa predstavkom najkasnije u roku od 15 dana od dana prijema zahteva.

⁶² Dopis Pokrajinskog sekretarijata za energetiku, građevinarstvo i saobraćaj br. 143-354-50/2021-05 od 19.04.2021. godine.

⁶³ Član 37. stav 1. tačka 3) Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu.

⁶⁴ Član 35. stav 2. Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu.

⁶⁵ Član 39. stav 1. Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu.

Investitor nastavlja da gradi bez uslova Zavoda za zaštitu prirode

Linglong je bio dužan da pribavi uslove Pokrajinskog zavoda za zaštitu prirode i u postupku izdavanja lokacijskih uslova, koji čine sastavni deo građevinske dozvole, i u postupku odlučivanja o proceni uticaja na životnu sredinu, što on nije učinio.

Sa druge strane, ukoliko je investitor propustio da priloži ove uslove, organ koji sprovodi postupak izdavanja građevinske dozvole bio je dužan da ih u predviđenoj proceduri pribavi. Nadležni organ to nije učinio, te je time postupio suprotno odredbama sadržanim u Zakonu o planiranju i izgradnji.

Prema informacijama koje je RERI dobio od Pokrajinskog zavoda za zaštitu prirode ni Gradska uprava Grada Zrenjanina ni nadležni organi u Autonomnoj Pokrajini Vojvodine nisu se obratili ovom zavodu, uprkos izričitoj zakonskoj obavezi da pribave uslove zaštite prirode za izgradnju fabrike guma investitora Linglong International Europe d.o.o.⁶⁶

Izrađivač studije, sa druge strane, u postupku procene uticaja je **izneo neistinite navode** da su kroz postupak objedinjene procedure svi nadležni organi kontaktirani, a da se Pokrajinski zavod nije oglasio sa potrebnim uslovima.⁶⁷

U postupku procene uticaja na životnu sredinu, **koji se ne sprovodi u okviru objedinjene procedure**, nadležni organ nije dužan da pribavlja uslove koje sam nosilac projekta nije pribavio, već je dužan da od nosioca projekta zahteva da dopuni zahtev, odnosno, ukoliko ovaj to ne učini, da **zahtev odbije kao neuredan**. Da su uslovi zaštite prirode priloženi uz lokacijske uslove ovaj problem se ne bi ni javljao u kasnijoj fazi postupka.

⁶⁶ Dopis Pokrajinskog zavoda za zaštitu prirode od br. 03-2474/2 od 1.10.2020. godine i Dopis Pokrajinskog zavoda za zaštitu prirode od br. 03-2431/2 od 1.10.2020. godine.

⁶⁷ Odgovori izrađivača studije na mišljenja zainteresovane javnosti na Studiju o proceni uticaja na životnu sredinu projekta "Kompleks proizvodnih pogona za proizvodnju pneumatika sa pratećom infrastrukturom"

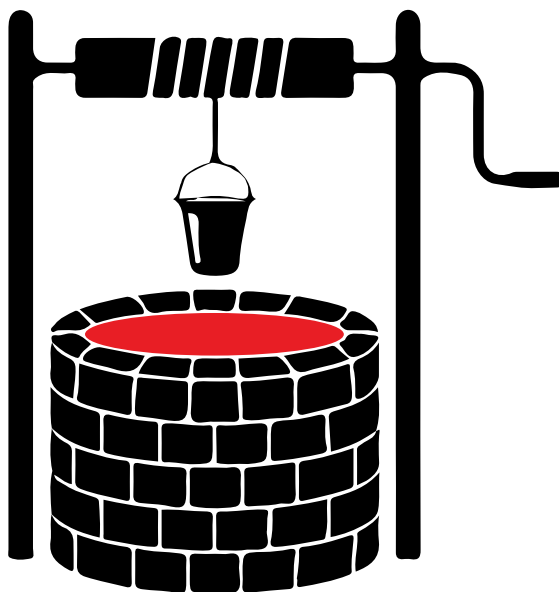
Pet bunara za fabriku guma u gradu bez vode za piće

Imajući u vidu da je neispravna voda za piće problem sa kojim se suočava stanovništvo Zrenjanina već više od 16 godina,⁶⁸ razumljiva je zabrinutost građana zbog planova investitora da priključi proizvodne pogone fabrike guma na gradsku vodovodnu mrežu, na sistem radne zone „Jugoistok I“ na severu. Naime, iako je **ukupna količina potrebna za nesmetano funkcionisanje industrijskog kompleksa 4.665m³ na dan**, investitor ne pruža odgovore na koji način će priključenje proizvodnih pogona fabrike guma velikog kapaciteta uticati na postojeće vodosnabdevanje stanovništva grada Zrenjanina.⁶⁹

Pored toga, u lokacijskim uslovima za mikser se navodi da se *planira, ukoliko tehnološke potrebe prevazilaze mogućnost snabdevanja iz gradskog vodovoda, da investitor može pristupiti bušenju bunara, uz obaveznu saglasnost i pod nadzorom JKP "Vodovod i kanalizacija Zrenjanin"*.⁷⁰

Vodosnabdevanje grada Zrenjanina bazira se na eksploataciji podzemne vode iz bunara na izvorištu severozapadno od grada sa ukupno 34 bunara, od čega je 30 bunara grupisano na severozapadu, u neposrednoj zoni grada.⁷¹

Linglong International Europe d.o.o. je još 5. marta 2020. godine **podneo zahtev za izdavanje uslova za izvođenje primenjenih hidrogeoloških istraživanja zbog radova na izradi pet bunara**. Prema navodima investitora, projektom primenjenih hidrogeoloških istraživanja predvideće se radovi na izradi pet bunara, kao i radovi za potrebe izrade Elaborata o rezervama podzemnih voda na izvorištu koje se nalazi na teritoriji u vlasništvu kompanije. Iako je Pokrajinski zavod za zaštitu prirode izdao uslove za bušenje ovih bunara, prema saznanjima RERI-ja investitor do septembra 2020. godine iste nije preuzeo.⁷²

⁶⁸ Voda je zabranjena za piće zbog prekomerne količine arsena.

⁶⁹ Studiju o proceni uticaja na životnu sredinu projekta "Kompleks proizvodnih pogona za proizvodnju pneumatika sa pratećom infrastrukturom, 95.

⁷⁰ Lokacijski uslovi br. ROP-PSUGZ-13164-LOCH-2/2020. od 17.07.2020. godine, izdati od strane Pokrajinskog sekretarijata za energetiku, građevinarstvo i saobraćaj.

⁷¹ Strategija održivog razvoja grada Zrenjanina 2014-2020. godine.

⁷² Rešenje o uslovima zaštite prirode Pokrajinskog zavoda za zaštitu prirode br. 03-650/2 od 16.03.2020. godine i Dopis Pokrajinskog zavoda za zaštitu prirode br. 03-2175/2 od 09.09.2020. godine .

Procena uticaja bez učešća javnosti

Specifična ravan u kojoj se u procesu izgradnje fabrike guma u Zrenjaninu u kontinuitetu događaju nepravilnosti i zloupotrebe javnih ovlašćenja jeste procena uticaja na životnu sredinu. Ovom prilikom pažnja je usmerena na nepravilnosti i zloupotrebe u sprovođenju javnog uvida i javne prezentacije studija o proceni uticaja za proizvodni kompleks i mikser za proizvodnju guma, koje je nosilac projekta tendenciozno i zlonamerno proglasio posebnim projektima. RERI je kroz primedbe koje je dostavio na studiju o proceni uticaja za proizvodni kompleks (septembar 2020. godine) ukazao na to da **investitor pokušava da veštački razdvoji jedinstven projekat na manje celine.**

Naime, prema članu 137 Zakona o planiranju i izgradnji **građevinska dozvola izdaje se za ceo objekat, odnosno za deo objekta, ako taj deo predstavlja tehničku i funkcionalnu celinu**, odnosno za više katastarskih parcela ili delova katastarskih parcela za izgradnju linijskih infrastrukturnih objekata. Iz opisa tehnoloških procesa datih u studiji o proceni uticaja za proizvodne pogone jasno se može zaključiti da mikser, i proizvodni pogoni navedeni u predmetnoj studiji predstavljaju tehničku i funkcionalnu celinu kompleksa objekata proizvodnih pogona za proizvodnju pneumatika – celinu u kojoj se obavlja proizvodnja pneumatika, te nije moguće razdvojiti ove objekte, predstavljajući ih kao samostalne funkcionalne celine za koje se mogu izraditi posebne studije o proceni uticaja, jer isti nemaju nikakvu samostalnu funkciju i ne bi bili ni izgrađeni bez glavnog proizvodnog objekta, sa kojim i čine funkcionalnu celinu.

Javnost, koja je pokazala izuzetno interesovanje za ovaj projekat sprečena je da učestvuje na javnoj prezentaciji i javnoj raspravi, najpre u septembru 2020. godine, kada je na javni uvid izložena studija o proceni uticaja za proizvodni kompleks, a zatim i u februaru 2021. godine, kada je na javni uvid izložena studija za mikser. Da je javnost izuzetno zainteresovana za učešće u postupku procene uticaja na životnu sredinu fabrike Linglong nedvosmisleno pokazuje činjenica da je u postupku odlučivanja o potrebi procene uticaja na životnu sredinu projekta „Kompleks objekata za poslovanje u slobodnoj zoni“ (pomoćni objekti) pristiglo 215 (sic!) primedbi.⁷³

Javni uvid u zahtev za davanje saglasnosti na studiju o proceni uticaja na životnu sredinu projekta „Kompleks objekata proizvodnih pogona za proizvodnju pneumatika sa pratećom infrastrukturuom“ (proizvodni pogoni) objavljen je u listu „Zrenjanin“ 14. 8. 2020. godine. Tom prilikom gradska uprava Grada Zrenjanina najavila je da će se javna prezentacija i javna rasprava o predmetnoj studiji održati 4. septembra 2020. godine u 11 sati u sali Skupštine grada Zrenjanina.

Ovde je značajno, radi boljeg razumevanja procedura koje opisujemo, podsetiti se na ključne odredbe Zakona o proceni uticaja i Pravilnika koji uređuje postupak javnog uvida i javne rasprave o studiji o proceni uticaja na životnu sredinu.⁷⁴

Najpre procena uticaja, u skladu sa Zakonom o proceni uticaja na životnu sredinu jeste *“preventivna mera zaštite životne sredine zasnovana na izradi studija i sprovođenju konsultacija uz učešće javnosti i analizi alternativnih mera, sa ciljem da se prikupe podaci i predvide štetni uticaji određenih projekata na život i zdravlje ljudi, floru i faunu, zemljište, vodu, vazduh, klimu i pejzaž, materijalna i kulturna dobra i uzajamno delovanje ovih činilaca, kao i utvrde i predlože mere kojima se štetni uticaji mogu sprečiti, smanjiti ili otkloniti imajući u vidu izvodljivost tih projekata.”*⁷⁵ Dakle, **učešće javnosti jeste neizostavni element procene uticaja.**

⁷³ Gradska uprava grada Zrenjanina, Rešenje br. IV-08-04-501-34 OD 7. maja 2020. godine

⁷⁴ Pravilnik o postupku javnog uvida, prezentaciji i javnoj raspravi o studiji o proceni uticaja na životnu sredinu (“Sl. glasnik RS”, br. 69/05).

⁷⁵ Član 2, stav 1, tačka 5. Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu.

Član 20 Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu obavezuje nadležni organ da organizuje javni uvid, javnu prezentaciju i raspravu o studiji o proceni uticaja. Javna rasprava se može održati najranije 20 dana od dana obaveštavanja javnosti o podnetom zahtevu za davanje saglasnosti na studiju. Ovaj član dodatno utvrđuje da "sprovedenju konsultacija uz učešće javnosti" iz definicije procene uticaja iz člana 2 podrazumeva javni uvid, javnu raspravu i javnu prezentaciju kao nezaobilazne elemente sprovođenja konsultacija sa javnošću. Zakon o proceni uticaja, dalje, utvrđuje obavezu nadležnog organa da "po završenom javnom uvidu, **odnosno javnoj prezentaciji i javnoj raspravi**, u roku od tri dana dostavi tehničkoj komisiji izveštaj sa pregledom mišljenja zainteresovanih organa i organizacija i zainteresovane javnosti." ⁷⁶

Pravilnik o postupku javnog uvida, prezentaciji i javnoj raspravi o studiji o proceni uticaja na životnu sredinu detaljnije uređuje postupak javnog uvida, javne prezentacije i javne rasprave. Članom 2 Pravilnika utvrđeno je da oglas o izlaganju studije o proceni uticaja na javni uvid sadrži: "pun naziv organa koji sprovodi oglašavanje, naziv studije o proceni uticaja čije se izlaganje oglašava, podatke o vremenu i mestu izlaganja studije o proceni uticaja na javni uvid, **podatke o vremenu i mestu javne prezentacije i javne rasprave**, način na koji zainteresovani organi i organizacije i javnost mogu dobiti informacije o studiji o proceni uticaja i dostaviti primedbe, kao i druge informacije koje mogu biti od značaja za proces javnog uvida."

Prethodni citirane odredbe zakona i podzakonskog akta utvrđuju da je javna prezentacija i javna rasprava neizostavni element procene uticaja na životnu sredinu i da nadležni organ ima obavezu da javnost obavesti o vremenu i mestu održavanja javne prezentacije i javne rasprave, i to u oglasu o izlaganju studije na javni uvid. Jednostavnim logičkim tumačenjem zaključuje se da podatke o vremenu i mestu održavanja javne prezentacije i javne rasprave nadležni organ ne može bez prethodne najave, odnosno, ponovnog oglašavanja, da promeni. Ovu mogućnost zakon ne predviđa, te je stoga ni ne reguliše.

⁷⁶ Član 22a Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu.

Šta se dogodilo 4. septembra u zgradi gradske uprave Grada Zrenjanina?

U vreme koje je utvrdio nadležni organ, i objavio u javnom pozivu, na javnu prezentaciju i javnu raspravu došlo je oko 50 građana, predstavnika udruženja i medija. Većina prisutnih je već podnela primedbe na studiju.⁷⁷ Službenici obezbeđenja u gradskoj upravi zaustavili su građane i saopštili im da ne mogu da uđu u salu za javnu raspravu, već da ih može ući samo 6 (sic!). Službenik obezbeđenja, koji svakako nema ovlašćenje da tumači i sprovodi Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu, obrazložio je da, zbog epidemioloških mera⁷⁸ **u salu ne može da uđe više od 6 ljudi, jer se u sali već nalaze predstavnici gradske uprave i investitora.** Službenik obezbeđenja nije obrazložio kriterijum po kom su u salu pušteni predstavnici grada i investitora i zašto njihov broj nije prethodno ograničen. Obezbeđenju se ubrzo pridružila policija, objasnivši da i oni, takođe, imaju instrukciju da građane onemogućavaju da uđu u salu. Nakon što su građani zahtevali da im se obrati predstavnik nadležnog organa u holu zgrade pojavilo se lice koje se nije predstavilo ali je objasnilo da će se javna prezentacija i javna rasprava ponavljati više puta, dok svi prisutni građani ne budu bili u prilici da učestvuju na javnoj prezentaciji.

Na ovaj način gradska uprava Grada Zrenjanina prekršila je načelo informisanja i učešća javnosti utvrđeno Zakonom o zaštiti životne sredine⁷⁹ i odredbe Pravilnika o postupku javnog uvida, prezentaciji i javnoj raspravi o studiji o proceni uticaja na životnu sredinu budući da javnosti nije omogućeno da učestvuje na javnoj prezentaciji i javnoj raspravi u zakazano vreme i na mestu koje je utvrđeno oglasom o javnom uvidu. Niti je u oglasu navedeno da će se javna prezentacija ponavljati, niti je navedeno gde će se i u koje vreme obaviti ponovljena javna prezentacija i javna rasprava. Na kraju, ukoliko je došlo do promene mesta i vremena održavanja javne rasprave, nadležni organ je bio dužan da javnost o tome obavesti putem javnog oglasa, kao što je to učinio prilikom oglašavanja zahteva koji je predmet javnog uvida. Zakon o proceni uticaja, niti Zakon o upravnom postupku, čija je alternativna primena utvrđena Zakonom o proceni uticaja, ne predviđaju mogućnost promene mesta i vremena održavanja javne prezentacije i javne rasprave na dan održavanja javne rasprave i javne prezentacije. Posebno, niti jedan propis ne predviđa da o promeni mesta i vremena održavanja javne rasprave javnost može da obavesti gradsko obezbeđenje i policija.

Dodatno, potrebno je skrenuti pažnju i na druge nepravilnosti koje su pratile septembarsku javnu raspravu, a koje su se kasnije ponavljale.

Naime, u vreme održavanja javne rasprave i javne prezentacije na snazi je bila Naredba o zabrani okupljanja u Republici Srbiji na javnim mestima u zatvorenom i otvorenom prostoru.⁸⁰ Ova Naredba propisuje sledeće: *“Radi sprečavanja širenja zarazne bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2 zabranjuju se javna okupljanja na celoj teritoriji Republike Srbije na javnim mestima u zatvorenom i otvorenom prostoru - kada se istovremeno okuplja više od pet lica.”*⁸¹ Ova Naredba jasno ukazuje da okupljanje javnosti uopšte nije bilo dozvoljeno u septembru 2020. godine, te da nisu mogli da budu ispunjeni uslovi za sprovođenje javne prezentacije i javne rasprave, kao obaveznog elementa postupka davanja saglasnosti na studiju. To znači da je **javna prezentacija morala da se odloži dok se epidemiološka situacija ne popravi tako da javnost može da učestvuje, pošto je njeno učestvovanje sastavni deo postupka davanja saglasnosti na studiju.**

Organi gradske uprave Grada Zrenjanina su uprkos Naredbi o zabrani okupljanja zakazali javnu raspravu i tako **uskratili javnost mogućnosti da prisustvuje javnoj prezentaciji i javnoj raspravi o studiji o proceni uticaja, što je dovelo do kršenja načela informisanja i učešća javnosti,** koje predstavlja osnovno načelo Zakona o

⁷⁷ Informacije o događajima od 4. septembra RERI prenosi kao očevidac, budući da su predstavnici RERI-ja pokušali da učestvuju na javnoj raspravi i prezentaciji.

⁷⁸ Javna rasprava se održava tokom vanredne situacije izazvane zaraznom bolešću COVID-19

⁷⁹ Član 9, stav 10, tačka 10. Zakona o zaštiti životne sredine (*“Sl. Glasnik RS”*, br. 135/04, 36/09, 36/09, 72/09, 43/11, 14/16, 76/18, 95/18 i 95/18).

⁸⁰ Naredba o zabrani okupljanja u Republici Srbiji na javnim mestima u zatvorenom i otvorenom prostoru (*“Sl. glasnik RS”*, br. 100/20, 111/20 i 133/20) (**“Naredba o zabrani okupljanja”**).

⁸¹ Zabrana okupljanja za više od 5 lica uvedena je 7. novembra 2020, dok je od 17. jula važila zabrana okupljanja za više od 30 lica, koja je važila u vreme održavanja javne rasprave.

zaštiti životne sredine.⁸² Imajući u vidu da je Naredba o zabrani okupljanja bila na snazi, a da sprovođenje javne prezentacije nije bilo hitno, kao i to da je nadležni organ mogao znati da će javnoj raspravi i prezentaciji prisustvovati više od 30 ljudi, to je nadležni organ morao da odloži javnu prezentaciju, dok se ne steknu uslovi za njeno održavanje. Ovo je bilo moguće naročito imajući u vidu da **Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu ne propisuje maksimalan rok u kom mora da se održi javna prezentacija**, već propisuje samo minimalni i to na sledeći način: javna rasprava može se održati najranije 20 dana od dana obaveštavanja javnosti.

Sličan scenario ponavljen je u Novom Sadu, nekoliko meseci kasnije.

Pokrajinski sekretarijat za urbanizam i zaštitu životne sredine objavio je 17. januara 2021. javni oglas o podnetom zahtevu za davanje saglasnosti na studiju o proceni uticaja na životnu sredinu projekta izgradnje miksera za proizvodnju gume fabričkog kompleksa Linglong sa pratećim infrastrukturnim objektima. Javna rasprava i javna prezentacija zakazana je za 18. februar u 10 sati. Ovoga puta nadležni organ je odredio trajanje javnog uvida od 30 dana, što potvrđuje prethodni zaključak da javni uvid nije ograničen na 20 dana. Ovoga puta nadležni organ, iako je Naredba o zabrani okupljanja više od pet lica i dalje bila na snazi, je izmislio (ne postoji drugi prigodniji izraz) proceduru koja nije predviđena Zakonom o proceni uticaja niti Pravilnikom. Naime, najpre je u javnom oglasu istakao zahtev da se svi zainteresovani učesnici unapred prijave, iako ih zakon na to ne obavezuje, a zatim je i **ograničio broj predstavnika udruženja, zainteresovanih organa i organizacija na najviše dve osobe**. Takođe, nadležni organ je ponovo, ovaj put u samom oglasu, najavio ponavljanje javne rasprave i prezentacije *"u kontinuitetu dok svako lice ne bude učestvovalo u javnoj raspravi i prezentaciji."*⁸³

Postupak Pokrajinskog sekretarijata za urbanizam i zaštitu životne sredine predstavlja sa pravno-istraživačkog aspekta jedan zanimljiv (i nezakonit) fenomen, pa mu je potrebno posvetiti dodatnu pažnju. Pre svega, Pokrajinski sekretarijat svesno je pristupio kršenju Naredbe o zabrani okupljanja, iako ne postoji nikako opravdanje za hitno održavanje javne rasprave i prezentacije. Interesi bilo kog privrednog društva ne mogu biti stavljeni ispred interesa zaštite zdravlja stanovništva, kao ni iznad prava koja građanima garantuju ratifikovani međunarodni sporazumi i zakoni Republike Srbije. Sa druge strane, obaveza prijavljivanja na javnu raspravu i prezentaciju može se razumeti samo kao fakultativna, jer nije predviđena zakonom. Zaposleni u Pokrajinskom sekretarijatu to nisu tako shvatili te su oko 10 sati pristupili prozivci, na osnovu spiska koji su sami sačinili. U tom trenutku ispred zgrade u kojoj je planirano održavanje nezakonite javne rasprave i prezentacije bilo je oko 50 građana, predstavnika udruženja i medija. Ovoga puta neimenovani službenik je prisutne obavestio da u salu može da uđe 37 osoba (sic!). Nejasno je zašto baš 37 ako je zabranjeno okupljanje više od 5 ljudi? Dalje, u oglasu je naveden diskriminarni kriterijum, jer je ograničen broj predstavnika udruženja, zainteresovanih organa i organizacija, ali ne i predstavnika investitora, ili bilo kog drugog privrednog društva/pravnog lica, koje bi takođe moglo biti zainteresovano za studiju koja je na javnom uvidu. Kao ni u prethodnom slučaju iz Zrenjanina ni ovoga puta nadležni organ nije javnosti dao podatke o tome kada, u kom vremenu i na kom mestu će se održavati *"javna rasprava i prezentacija u kontinuitetu"*, što je bio obavezan da učini imajući u vidu Pravilnik koji je dužan da poštuje.

Policija je ponovo bila prisutna na javnoj raspravi, što takođe zahteva dodatno objašnjenje. Naime, i u Zrenjaninu i u Novom Sadu građani se nisu okupili sa namerom da protestuju već da učestvuju u procesu donošenja odluka, na šta ih zakon izričito ovlašćuje. Tačnije, građani se nisu okupili, već nameravali da u zakazano vreme uđu u salu, a do okupljanja je došlo jer su sprečeni da uđu. Ni u Zrenjaninu ni u Novom Sadu nije bilo ni naznake bilo kakvog incidenta, nasilnog ponašanja ili remećenja javnog reda i mira. Jedini prekršilac zakona bio je nadležni organ koji je organizovao javnu raspravu i prezentaciju kršeći propise Republike Srbije.

⁸² Član. 9 . stav 10. tačka 10. Zakona o zaštiti životne sredine.

⁸³ Obaveštenje o podnetom zahtevu za davanje saglasnosti na studiju o proceni uticaja na životnu sredinu projekta izgradnje miksera za proizvodnju gume fabričkog kompleksa Linglong sa pratećim infrastrukturnim objektima na k.p. br. 19249 KO Zrenjanin I, objavljeno u dnevnom listu „Dnevnik“ od 14.01.2021. godine.

Epilog

Studija o proceni uticaja na životnu sredinu za proizvodni kompleks je odobrena, iako je postupak izlaganja na javni uvid bio nezakonit. Javnost još uvek nije upoznata sa ishodom postupka davanja saglasnosti na studiju za mikser. U međuvremenu investitor je započeo izgradnju objekta miksera, bez građevinske dozvole i bez studije o proceni uticaja. Javnost još nije dobila odgovor na pitanje kakvi su mogući negativni uticaji na životnu sredinu ovog projekta.

O tempora, o mores!

Impresum

Izdavač:

CRTA
RERI

Autori:

Hristina Vojvodić
Mirko Popović

Dizajn i prelom:

Jakov Ponjavić

Jun 2021.